

Marian Głosek, Anna Uciechowska-Gawron

Wczesnośredniowieczna tarcza z podgrodzia w Szczecinie **An early medieval shield from the borough in Szczecin**

During excavations at Podzamcze in Szczecin, archaeologists found a large fragment of an early medieval shield in the fill of one of the phases of the wood and earth rampart which was dendro-dated to 1170-1197. The dating of the shield from Szczecin corresponds to the final period of use of this form of weapon. It is possible that the item was brought to Szczecin by Danish armies that besieged the town several times in the second half of the 12th century.

Keywords: Early Middle Ages, Pomerania, Szczecin, arms and armour

Na terenie Starego Miasta w Szczecinie w okresie przedwojennym prowadzono jedynie doraźne obserwacje archeologiczne podczas różnego rodzaju prac ziemnych. Dopiero po II wojnie światowej rozpoczęto tu systematyczne badania archeologiczne, którymi najpierw objęto teren obecnego Wzgórza Zamkowego, a od lat 50. XX wieku obszar Podzamcza. Intensyfikacja prac wykopaliskowych nastąpiła w połowie lat 80. XX wieku, w związku z planowaną odbudową zniszczonej podczas nalotów wojennych dzielnicy nadodrzańskiej. Przystąpiono do systematycznych i zakrojonych na większą skalę wykopalisk (ryc. 1). Prowadzone były one w oparciu o szeroki program zakładający współpracę wielu specjalistów, między innymi archeologów, architektów, historyków architektury, geomorfologów.

W zabudowanej już obecnie południowej partii Podzamcza (kwartały nr: 9, 12, 14, 16, 17) interwencyjne badania archeologiczne przeprowadzono w latach 1994-1999. Polegały one przede wszystkim na badaniach sondażowych, służących uzyskaniu danych do projektowania i konstruowania nowych budynków¹. Usytuowanie wykopów oraz zakres prac archeologicznych w niewielkim stopniu uwzględniały potrzeby badań naukowych. Jednakże

¹ Sprawozdania z badań prowadzonych w poszczególnych kwartałach znajdują się między innymi w archiwum Wojewódzkiego Zachodniopomorskiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.

niektóre odkrycia pozwoliły na sformułowanie szerszych wniosków dotyczących między innymi ufortyfikowania wczesnośredniowiecznego podgrodzia (por. Dworaczyk, Słowiński 1998), czy też próby lokalizacji, znanej ze źródeł pisanych, gminy niemieckiej (Wilgocki 1998).

Bardzo istotnych danych do studiów nad rozwojem przestrzennym i zabudową północnej części dzielnicy nadodrzańskiej dostarczyły badania sondażowo-wykopaliskowe przeprowadzone w roku 2000 na terenie kwartału 1, po wschodniej stronie ulicy Panieńskiej, przy średniowiecznym miejskim murze obronnym z Basztą Siedmiu Płaszczy. Odślonięto tu nowożytną zabudowę w ciągu ulicy Kłodnej, dwie latryny ceglane z niezwykle cenną ceramiką pochodzącą z okresu od końca XVI do XIX wieku, trzy poziomy osadnictwa średniowiecznego (z najstarszym wiąże się znalezisko dłubanki z nadbudowanymi burtami, użytej wtórnie jako wymoszczenie podwórza), a przede wszystkim fragment północnego odcinka obwałowań wczesnośredniowiecznego podgrodzia, posadowionego po południowej stronie głębokiego parowu opadającego w kierunku Odry. Wał przecięto od kulminacji szczytowej po stopę. Miąższość odkrytych nawarstwień sięgała 7 m. Wyróżniono trzy główne fazy jego funkcjonowania, przy czym najmłodszą, fazę III, podzielono na pięć podfaz. Właśnie z najmłodszej, piątej podfazy umocnień, datowanej licznymi próbkami dendrochronologicznymi na lata 1170-1197, z jednej ze skrzyń konstrukcyjnych wału pochodzi unikatowy przedmiot – duży fragment drewnianej tarczy zdobionej barwną, malowaną dekoracją (Uciechowska-Gawron 2003, 179-191) (ryc. 2).

Tarcza ma kształt migdału, którego łukowato sklepiona górna krawędź tworzy charakterystyczny szpic (ryc. 3). Zachowała się górna i środkowa część, na tyle duża, że pozwala na ustalenie w przybliżeniu pierwotnych rozmiarów – wysokość wynosiła pomiędzy 1,25 a 1,35 m, maksymalna szerokość 0,86 m (pomiar wykonany przed i po konserwacji różni się ze względu na skurcz 3,5%, który nastąpił po wydobyciu tarczy z ziemi i podczas zabiegów konserwatorskich). Nie wiadomo również, czy tarcza nie była pierwotnie łukowato wygięta, a dopiero na skutek procesów podepozycyjnych uległa spłaszczeniu.

Szkielet tarczy wykonany został z drewna olchowego w konstrukcji plankowej, z jednej warstwy sześciu dranic o szerokości 6,5-17 cm i grubości 0,4-0,7 cm, ułożonych w szeregu ciasno obok siebie, stykających się brzegami. Sposób zespolenia dranic nie jest do końca jasny – mogły być spojone jakąś mieszaniną klejącą pochodzenia roślinnego (żywicznego) lub zwierzęcego (kostnego). Nie zaobserwowano innych łączników, np. w postaci kołeczków drewnianych. Na obrzeżu tarczy brak śladów po wzmocnieniu jej krawędzi. Tarcza nie miała też umb.

Front tarczy, bezpośrednio na drewnianej powierzchni, pokryty był barwnym ornamentem. Zachowały się resztki kolorowej dekoracji malowanej

czerwoną, żółtą i czarną farbą². Część centralną zajmuje czerwono-żółty, stylizowany krzyż o rozszerzających się ramionach. Obrzeże zaś okala „bordiura” o szerokości 8,5-10,5 cm, wyodrębniona za pomocą kreski wykonanej czarną farbą. Wypełniają ją powtarzające się czerwone koła i czarne owale, wewnątrz których umieszczono żółte rozety na czerwonym tle (ryc. 4).

Na wewnętrznej stronie tarczy szczecińskiej zachował się lewy imacz, wykonany z paska skóry o długości 42 cm. Odległość między otworami po gwoździach na imaczu wynosi 28 cm. Z prawej strony pas najprawdopodobniej był znacznie krótszy, pozwalający na pewny chwyt dłonią. Na tylnej stronie tarczy zachowało się dziewięć otworów po gwoździach, ułożonych po cztery i pięć z obu stron (w odległości 24 cm). Stanowiły one mocowanie imaczy i pasa naramiennego. Otwory te rozmieszczone są jednak nie w środku ciężkości tarczy, lecz nieco poniżej (ryc. 5). Świadczy to o jej złym wyważeniu (ryc. 6).

Zastosowanie drewna olchowego miało znaczenie ze względu na jego walory. Olcha, podobnie jak lipa, zaliczana jest do gatunków dostarczających lekkiego surowca, miękkiego i szybko schnącego, a więc wygodnego w obróbce i co ważniejsze charakteryzującego się krótkimi słojami, bardzo odpornymi na rozszczipianie i pęknięcia (Rudziński 2009, 29), znakomicie wpływającymi na funkcjonalność tarczy. W kulturze średniowiecza, w której symbolika zajmowała bardzo ważne miejsce, a *sacrum* i *profanum* splatały się i łączyły, istotne było również, jaką konotację przydaje się poszczególnym gatunkom drzew. Dzielono drzewa na dobre i złe, korzystne i niekorzystne, takie, które się sadzi i takie, które się ścina. Olcha, podobnie jak orzech i cis, to drzewo o złej reputacji: *Jest bardzo podejrzana: utrzymuje dziwne stosunki z wodą, rośnie w miejscach, gdzie nie rosną inne drzewa (na torfowiskach i moczarach), pali się nie dając dymu, jej liście nie żółkną, jest drzewem niepokojącym, we mgle przypomina widmo (...), wydaje się mieć pakt z diabłem, ponadto „krwawi”; jej żółte drewno po ścięciu czerwienieje; wszyscy się jej boją* (Pastoureau 2006, 108). Można zatem zadać pytanie, czy postrzeganie symboliki drzewa jako rośliny oddziaływało w jakiś sposób na ocenę wytworu z niego wykonanego.

Z drugiej strony nie można też wykluczyć lokalnych tradycji ciesielskich, a także takich zupełnie prozaicznych powodów jak dostępność surowca, olcha jest bowiem pospolitą rośliną, rosnącą na podmokłych gruntach.

Problematyczne jest także pokrycie powierzchni tarczy powłoką z niewyprawionej skóry, która oczywiście nie mogła się zachować, lub użycie skóry

² W momencie odkrycia malatura była dobrze widoczna. Dopiero później straciła swoją intensywność.

wyprawionej na pergamin. Na tego typu zabieg mogą wskazywać ślady po jakiejś oleistej substancji, znalezionej podczas zabiegów konserwatorskich (Jagielska 2007, 378, 381 oraz w tym tomie). Opieramy tę hipotezę na odległej analogii do tarczy z duńskiego stanowiska bagienego w Illerup Ådal z II w n.e., na której barwna dekoracja znajdowała się pod skórzaną powłoką nasączoną olejem lnianym. Natłuszczenie powodowało przezroczystość pergaminu i tym samym pozwalało oddać szczegóły dekoracji (Rudziński 2009, 37). Jednakże ekspertyzy tarczy szczecińskiej nie potwierdzają w sposób jednoznaczny stosowania tego zabiegu. Tarcza o tak delikatnej konstrukcji, nie wzmocniona pokryciem, raczej nie posiadałaby walorów ochronnych ani bojowych.

W źródłach ikonograficznych, na których ukazana jest tylna część tarcz, możemy dostrzec różne rozwiązania techniczne mocowania pasów naramiennych i imaczy, które wykonane były przeważnie ze skóry, choć nie można wykluczyć pasów i imaczy tekstylnych (ryc. 7, 8). W przypadku tarcz migdałowatych najczęściej ukazane są obydwa systemy montowania taśm nośnych, przystosowane do ich trzymania na przedramieniu. A. Nadolski (1994, 62), za Z. Zygulskim (1972, 42, ryc. 12), prezentuje układ imaczy polegający na ułożeniu ich w prostokąt. Taki system mocowania jest znany z wyobrażeń tarcz zamieszczonych na Oponie z Bayeux (Grape 1994, 109-110). Z przedstawień na tej tkaninie oraz zamieszczonych na kartach Biblii z początków XII wieku przechowywanej w Bibliotece Miejskiej w Dijon (Grape 1994, ryc. 2), znane są również tarcze z jednym elastycznym imaczem przebiegającym przez całą ich szerokość.

Uznaje się, że zdobienie powierzchni tarcz stanowiło skutek ewolucji rysz-tunku wojennego, a zwłaszcza wprowadzenia zamkniętych przyłbicą hełmów, w których odziani w zbroję rycerze stali się nierozróżnialni. Znaki malowane na tarczach miały więc charakter rozpoznawczy. Początkowo zmieniały się wraz z fantazją właściciela, z czasem, przyjęte na stałe, przekształciły się w znaki protoheraldyczne (Pastoureau 1983, 74; 2006, 237 n.). Symbolika przedstawień była na ogół bardzo prosta: np. lew uosabiał siłę, baranek – niewinność, dzik – odwagę, krzyż – chrześcijanina itp. Krzyż był godłem chrześcijańskich rycerzy wyruszających do Ziemi Świętej (Pastoureau 1983, 95).

Zachowane oryginalne drewniane tarcze wczesnośredniowieczne należą do rzadkości. Oprócz okazu ze Szczecina znamy zaledwie jedną tarczę migdałowatą, która pochodzi z miejscowości Seedorf, a przechowywana jest w Schweizerisches Landesmuseum w Zürichu. Tarcza ta jest jednak znacznie mniejsza, bo jej wysokość w obecnym stanie zachowania to zaledwie 87 cm (brakuje dolnej części, a część górna została najpewniej ścięta). Jej szerokość to 67 cm, grubość 1,5 cm (Ključina 2004, 172). Na stronie zewnętrznej widnieje wyobrażenie lwa stojącego na tylnych łapach, z pojedynczym ogonem, na granatowym

tle. Na tej podstawie tarcza jest wiązana z rodziną Brienz i datowana na koniec XII i pierwsze lata XIII wieku (Klučina 2004, 172), zaś przez W. Boheima nawet na 1. połowę XIII stulecia (1890, 176, ryc. 187). Ostatnio jej chronologię określa się na koniec XII wieku (Kohlmorgen 2002, 48). Tarcza ta, podobnie jak okaz szczeciński, nie ma umba.

Migdałowaty kształt tarcz jest typowy dla wczesnego średniowiecza. Jak stwierdza Z. Żygulski, jest to na pewno wynalazek zachodni. Najstarsze wyobrażenia tarczy pochodzą z terenu Hiszpanii, Włoch i Francji, skąd mieli przejąć ją Normanowie i rozpowszechnić po całej Europie (ryc. 7; 8). Używane były przez jazdę, stosowano je także podczas oblężenia (Żygulski 1972, 41-42). Tarcze migdałowate pojawiają się w Europie pod koniec X wieku, o czym świadczy wyobrażenie pieszego wojownika uzbrojonego we włócznię ze skrzydełkami w Ewangeliarzu cesarza Ottona III (Oakeshott 1994, 176, ryc. 81), datowanego na lata 983-991. Tarczę tę wyróżnia większe zaokrąglenie w górnej części i umbo.

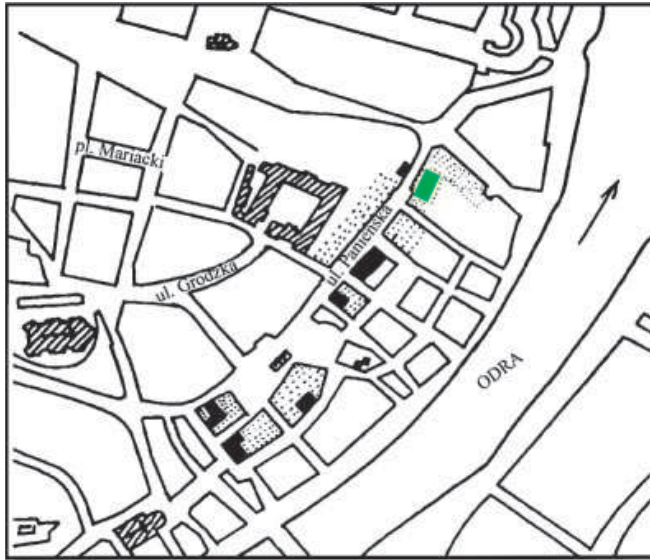
Tarcze bez umb, datowane na koniec wieku X lub na XI wiek, przedstawione są w rękach jeźdźców w scenie bitwy Machabeuszy, w tzw. Biblii z Rodos (Edge, Paddock 1988, 29). W XI wieku migdałowata tarcza była już często używana zarówno przez pieszych, jak i konnych wojowników, czego najlepszym przykładem są przedstawienia na Oponie z Bayeux z 1066 roku. W tym też stuleciu powierzchnie tarcz były malowane w różne wzory, niemające charakteru znaków własnościowych, herbowych czy magicznych (Grape 1994). Tarcze migdałowate występują również na zabytkach ikonograficznych związanych z ziemiami polskimi, np. w tzw. Ewangeliarzu (Kodeksie) Pułtuskim z 2. połowy XI wieku (Grzesik 2003, 19), Biblii Płockiej z 2. ćwierci XII wieku (Bieniak 2003, 64) czy na kielichu z Trzemeszna datowanym na koniec XII wieku (Walicki red. 1971, 608), a także na pieczęciach książąt pomorskich – pieszej Kazimierza I dymińskiego (przed rokiem 1180) i konnej Bogusława II uznamskiego (przed 1220 rokiem). Na pieczęci Kazimierza I tarcza jest ozdobiona kwiatem lilii, a jej górna krawędź jest już prosta, na pieczęci Bogusława II na tarczy widnieje zaś lew (Bobowski 1989, fot. 1, 3). W XIII stuleciu na pieczęciach pieszych książąt śląskich – Henryka II Pobożnego (1228-1234) i Henryka I Brodatego (1234) – widnieją już na tarczach herby tych książąt (Wawrzonowska 1976, tabl. II, 4, 5).

W XI wieku tarcza migdałowata była już znana także w świecie islamu, zarówno w Hiszpanii, jak i w Egipcie (Nicolle 1976, 99), i zdaniem A.B. Hoffmeyera pojawiła się tam pod wpływem europejskim (1966, 84-87). Jednocześnie w całej Europie używana była tarcza okrągła, stosowana w okresie wczesnego średniowiecza przed wejściem do użytku tarcz migdałowatych (Rudziński 2009, 21-76). W następnym stuleciu tarcze migdałowate zmieniają

niecو swój kształt: obok zaokrąglonych w górnej części, zaczynają występować egzemplarze z prostą górną krawędzią, które stały się dominującymi formami już w początkach XIII wieku (Blair 1958, 181), czego dobrym przykładem są posągi z katedry w Naumburgu (Schubert 1972; Pleszczyński 2002, 173). W 3. ćwierci XII wieku pojawiły się na tarczach przedstawienia heraldyczne identyfikujące ich właścicieli, jak na nagrobku Geoffroya V Plantageneta (Kusiak 2002, ryc. 2), nie było to jednak powszechne zjawisko (zwłaszcza na dużych egzemplarzach o parametrach naszego zabytku). W połowie XIII wieku wielkość tarcz migdałowatych uległa zmniejszeniu. W następstwie tej zmiany pojawiły się niewielkie tarcze trójkątne używane głównie przez rycerską jazdę, która powszechnie umieszczała na nich swoje znaki herbowe (Kusiak 2002, ryc. 2).

Pozostaje kwestia wyjaśnienia funkcji tarczy ze Szczecina. Grubość tarczy wskazuje, że jej walory obronne były raczej nikłe. Co prawda, wspomniana wyżej dużo starsza tarcza z Illerup grubością odpowiada tarczy ze Szczecina, lecz już tarcza z Seedorf, której chronologia jest zbliżona do naszego zabytku, ma grubość dwukrotnie większą. Wydaje się, iż jedynie wzmocnienie powierzchni tarczy jakimkolwiek pokryciem mogło nadać jej walory bojowe. Istnieje też możliwość, iż był to egzemplarz paradny, będący na przykład elementem wystroju sali rycerskiej. Za taką hipotezą przemawiałaby delikatność konstrukcji i atypowość kształtu tarczy szczecińskiej, będącej ogniwem w ewolucji od tarczy normandzkiej do tarczy rycerskiej (Rudziński, w przygotowaniu do druku).

Tarcze migdałowate występowały w Europie od końca X do XIII wieku. Tarcza ze Szczecina znaleziona została w wypełniku wału drewniano-ziemnego datowanego dendrochronologicznie na lata 1170-1197. Chronologia ta odpowiada więc schyłkowemu okresowi użytkowania tej formy uzbrojenia. Nie sposób jednak rozstrzygnąć, jak opisywany egzemplarz znalazł się w Szczecinie. Dzisiaj wydaje się, że mógł on tu dotrzeć wraz z duńskimi wojskami, które w 2. połowie XII stulecia kilkakrotnie oblegały miasto (por. m.in. Kowalenko 1950; Chłopocka, Leciejewicz, Wieczorowski 1985, 20). Wyprawa duńska z roku 1173 zakończyła się kapitulacją Szczecina, mimo że miasta nie zdobyto. Kolejne oblężenie i zdobycie miasta miało miejsce w 1189 roku. Wtedy część umocnień obronnych została dotkliwie zniszczona, jednak już w początkach kolejnej dekady XII stulecia zostały one odbudowane. S. Gramatyk, opisujący w swej kronice wydarzenia z 1173 roku, zamieścił interesującą wzmiankę o jednym ze sposobów szturmowania umocnień obronnych: *... Byli jednak niektórzy młodzieńcy, którzy pragnąc sławy wdrapywali się na wały, okryci tylko tarczami...* (za: Pieradzka 1953, 123).

Ryc. 1. Lokalizacja wykopów archeologicznych na terenie Starego Miasta w Szczecinie (wg E. Wilgockiego 2004), kolorem zielonym oznaczono wykop w obrębie kwartału 1
 Fig. 1. Location of archaeological excavations in the Old Town in Szczecin (after E. Wilgocki 2004), in green is marked out the trench at quarter 1

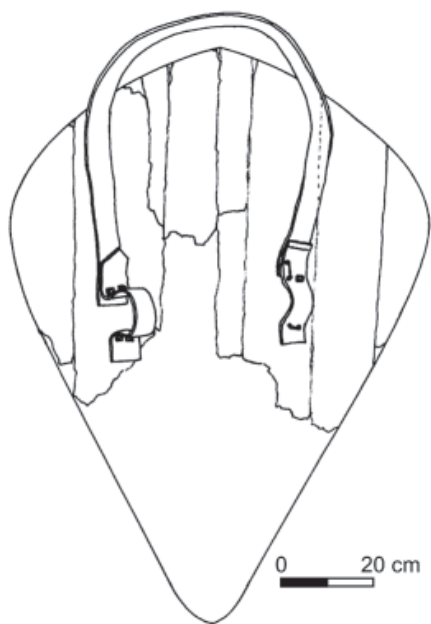
Ryc. 2. Tarcza *in situ* w drewnianej skrzyni z konstrukcji wału fazy III (fot. A. Uciechowska-Gawron)
 Fig. 2. Shield *in situ* in a wooden box from the structure of the rampart of phase III (photo A. Uciechowska-Gawron)

Ryc. 3. Strona zewnętrzna tarczy (rys. R. Kamiński)
 Fig. 3. Inner side of the shield (drawing R. Kamiński)

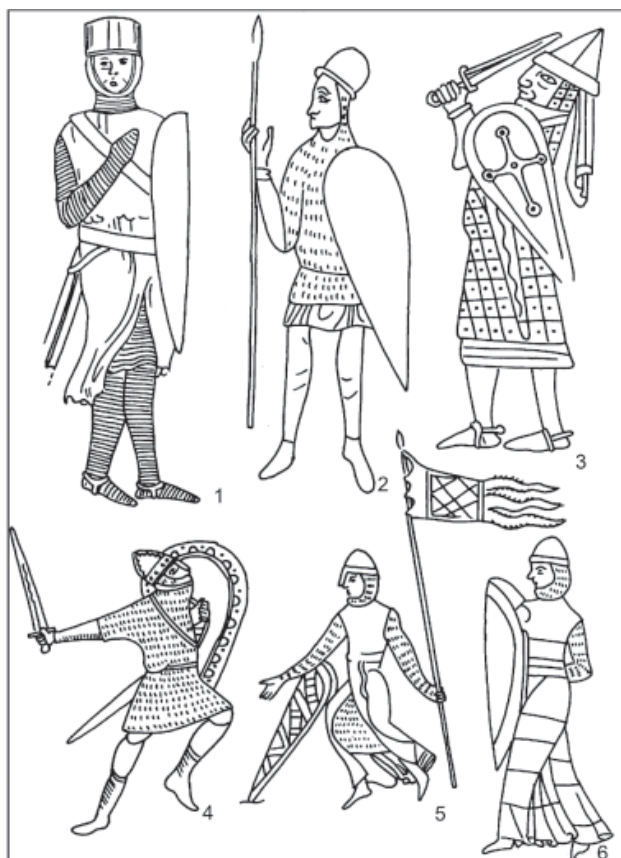
Ryc. 4. Tarcza po konserwacji
 (fot. S. Słowiński)
 Fig. 4. Shield after conservation
 (photo S. Słowiński)

Ryc. 5. Rekonstrukcja pasa i imaczy tarczy (wg M. Głoska, rys. W. Wasiak)
Fig. 5. Reconstruction of the belt and the shield-grips (after M. Głosek, drawing W. Wasiak)

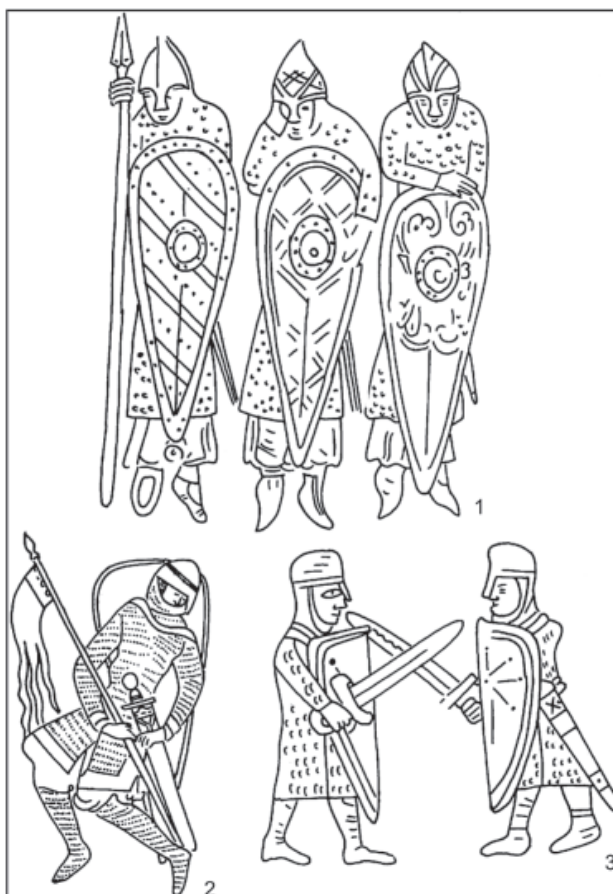

Ryc. 6. Zbrojny z Biblii Płockiej (przerys R. Kamiński)
Fig. 6. Armed knight from the Płock Bible (redraw R. Kamiński)

Ryc. 7. Wyobrażenia tarcz migdałowych wg D. Nicolle 1999: 1 – s. 58 (ryc. 116): Wizerunek (Anglia) – Geoffrey, Earl of Essex (2. połowa XII–połowa XIII wieku) (Temple Church, Londyn); 2 – s. 114 (ryc. 288f): Biblia Atlantycka, południowa Francja (2. połowa XI wieku) (Biblioteca Medicea-Laurenziana, Ms. Edili 125-126, Florencja, Włochy); 3 – s. 116 (ryc. 293): Reliefy, fasada Notre Dame de la Règle, Viscounty of Limousin (1. połowa XII wieku) (Musée des Beaux Arts, Limoges, Francja); 4 – s. 66 (ryc. 149c): Witraże, Kent (2. połowa XII wieku) (Katedra, Canterbury, Anglia); 5-6 – s. 64-65 (ryc. 143a, 143c): „Joshua”, Biblia Winchesterska, Hampshire (1160-1170) (Biblioteka Katedralna, s. 209, Winchester, Anglia) (przerys R. Kamiński)

Fig. 7. Representations of almond-shaped shields after D. Nicolle 1999: 1 – p. 58 (Fig. 116): Effigy (England) – Geoffrey, Earl of Essex (the 2nd half of the 12th cent.-the mid-13th cent.) (Temple Church, London); 2 – p. 114 (Fig. 288f): The Atlantic Bible, southern France (the 2nd half of the 11th cent.) (Biblioteca Medicea-Laurenziana, Ms. Edili 125-126, Florence, Italy); 3 – p. 116 (Fig. 293): Relief carving, facade of Notre Dame de la Règle, Viscounty of Limousin (the 1st half of the 12th cent.) (Musée des Beaux Arts, Limoges, France); 4 – p. 66 (Fig. 149c): Stained glass window, Kent (the 2nd half of the 12th cent.) (Cathedral, Canterbury, England); 5-6 – pp. 64-65 (Fig. 143a, 143c): “Joshua”, Winchester Bible, Hampshire (1160-1170) (Cathedral Library, f. 209, Winchester, England) (copy R. Kamiński)

Ryc. 8. Wyobrażenia tarcz migdałowych wg D. Nicolle 1999: 1 – s. 62 (ryc. 133a-c): Fragment miedzianego cyborium, Anglia (1. połowa XII wieku) (Burrell Collection, nos. 5 and 6/139, Glasgow Museums and Art Galleries, Glasgow, Szkocja); 2 – s. 61 (ryc. 129a): Psalterz z Canterbury, Kent (około 1180-1190) (Bib. Nat., Lat. 8846, f.2v, Paryż, Francja); 3 – s. 174 (ryc. 433a-b): Pudełko na biżuterię z kości słoniowej z Kolonii, Dolna Lotaryngia (2. połowa XII wieku) (British Museum, Forrer Collection, Londyn, Anglia) (przerys R. Kamiński)

Fig. 8. Representations of almond-shaped shields after D. Nicolle 1999: 1 – p. 62 (Fig. 133a-c): Fragment of a copper-alloy pyx, England (the 1st half of the 12th cent.) (Burrell Collection, Nos. 5 and 6/139, Glasgow Museums and Art Galleries, Glasgow, Scotland); 2 – p. 61 (Fig. 129a): The Great Canterbury Psalter, Kent (c. 1180-1190) (Bib. Nat., Lat. 8846, f.2v, Paris, France); 3 – p. 174 (Fig. 433a-b): Ivory jewel case from Köln, Lower Lorraine (the 2nd half of the 12th cent.) (British Museum, Forrer Collection, London, England) (copy R. Kamiński)

LITERATURA

Bieniak J.

2003 *Wojna i pokój*, (w:) *Dzieje cywilizacji i narodu. Monarchia Piastów 1038-1399*, red. M. Derwich, Warszawa-Wrocław, 62-65.

Blair C.

1958 *European armour circa 1066 to circa 1700*, London.

Bobowski K.

1989 *Dawne pieczęcie na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin.

Boheim W.

1890 *Handbuch der Waffenkunde: Das Waffenwesen*, Leipzig.

Chłopocka H., Leciejewicz L. Wieczorowski T.

1985 *Okres wczesnofeudalny do roku 1237*, (w:) *Dzieje Szczecina*, t. 2, red. G. Labuda, Warszawa-Poznań, 16-59.

Dworaczyk M., Słowiński S.

1998 *Przebieg umocnień wczesnośredniowiecznego podgrodzia w Szczecinie w świetle ostatnich badań*, (w:) *Acta Archaeologica Pomoranica*, t. 1, red. M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki, Szczecin, 279-298.

Edge D., Paddock J.M.

1988 *Arms and armour of the Medieval Knight*, London.

Grape W.

1994 *La Tapisserie de Bayeux. Monument à la gloire des Normands*, München-New York.

Grzesik R.

2003 *Król i biskup*, (w:) *Polska. Dzieje cywilizacji i narodu. Monarchia Piastów 1038-1399*, red. M. Derwich, Warszawa-Wrocław, 18-21.

Hoffmeyer A.B.

1966 *Military equipment in the Byzantine Manuscript of Scylitzes in the Biblioteca Nacional in Madrid*, „Gladius” V.

Jagielska I.

2007 *Conservation of a waterlogged wooden shield with remnants of paint layers*, (w:) *Proceedings of the 10th ICOM Group on Wet Organic Archaeological Materials Conference*, red. K. Straetkvern, D.J. Huisman, „Nederlandse Archeologische Rapporten” 37, Amsterdam, 377-382.

Klučina P.

2004 *Zbroj a zbraně. Evropa 6.-17. století*, Praha-Litomyšl.

Kohlmorgen J.

2002 *Der mittelalterliche Reiterschild. Historische Entwicklung von 975-1350 und Anleitung zum Bau eines kampftauglichen Schildes*, Wald-Michelbach.

Kowalenko W.

1950 *Słowiańskie grody portowe na Bałtyku*, „Przegląd Zachodni” 6/5-6, 378-419.

Kusiak F.

2002 *Rycerze średniowiecznej Europy łacińskiej*, Warszawa.

Nadolski A.

1994 *Łądowa technika wojskowa od połowy X do połowy XII wieku*, (w:) *Polska technika wojskowa do 1500 roku*, Warszawa.

Nicolle D.

1976 *Early Medieval Islamic arms and armour*, Jarandilla (Cáceres).

1999 *Arms and Armour of the Crusading era, 1050-1350. Western Europe and the Crusader States*, London.

Oakeshott E.

1994 *The archaeology of weapons*, Reprint Woodbridge.

Pastoureau M.

1983 *Życie codzienne we Francji i Anglii w czasach rycerzy Okrągłego Stołu (XII-XIII w.)*, Warszawa.

2006 *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa.

Pieradzka K.

1953 *Walki Słowian na Bałtyku w X-XII wieku*, Warszawa.

Pleszczyński A.

2002 *Rok tysięczny*, (w:) *Polska. Dzieje cywilizacji i narodu. U źródeł Polski do roku 1038*, red. M. Derwich, A. Żurek, Warszawa-Wrocław, 168-173.

Rudziński P.M.

2009 *Tarcza we wczesnośredniowiecznej Polsce na tle europejskim. Od plemienia do państwa*, „Acta Militaria Mediaevalia” 5, 21-78.

w przygotowaniu do druku

Tarcza w średniowiecznej Polsce na tle europejskim od drugiej monarchii piastowskiej do schyłku rozbitcia dzielnicowego (XI-XIII w.).

Schubert E.

1972 *Der Dom zu Naumburg*, Berlin.

Uciechowska-Gawron A.

2003 *Obwałowania wczesnośredniowiecznego podgrodzia w Szczecinie w badaniach Pracowni Archeologicznej Zamku Księżąt Pomorskich*, (w:) *XIII Sesja Pomorzoznawcza*, red. A. Paner, M. Fudziński, Gdańsk, 179-191.

Wawrzonowska Z.

1976 *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów Śląskich od XII do XIV wieku*, Łódź.

Walicki M. red.

1971 *Sztuka Polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, Warszawa.

Wilgocki E.

1988 *Problem lokalizacji osady kolonistów niemieckich w świetle ostatnich badań archeologicznych szczecińskiego Podzamcza*, (w:) *Acta Archaeologica Pomoranica*, t. 1, red. M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki, Szczecin, 299-302.

2004 *Zmiany w zabudowie wczesnośredniowiecznego Szczecina w świetle badań Pracowni Archeologicznej Zamku Księżąt Pomorskich w Szczecinie*, (w:) *Archaeologia et historia*, red. R. Czaja, G. Nawrońska, M. Rębkowski, J. Tandecki, Elbląg, 139-147.

Żygulski Z. jun.

1972 *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa.

An early medieval shield from the borough in Szczecin Summary

In the year 2000, archaeological research was conducted in the northern part of Podzamcze in Szczecin, within Quarter 1, situated on the eastern side of Panieńska Street, near the town's defensive walls with the Tower of Seven Coats (Polish: Baszta Siedmiu Płaszczy). Among numerous and diverse sources, there was a fragment of an almond-shaped shield, whose arched upper edge forms a characteristic point. Approximate size of the shield could be the following: height between 1.25 and 1.35 m, maximum width – 0.86 m. The frame of the shield without a boss was made of alder wood in plank construction, of one layer of six planks, 6.5 to 17 cm wide and 0.4 to 0.7 cm thick, butted together in a row, with edges touching each other. The front of the shield was covered with a colourful ornament, directly on the wooden surface. In the centre, there is a red-yellow stylised cross with expanding arms. The edge is bordered with an 8.5-10.5 cm wide “bordure” marked with a line made with a black paint. It is filled with repeated red circles and black ovals, inside which there are yellow rosettes on the red background. On the inner side of the shield, the left shield-grip made of a 42 cm long leather strap has been preserved. On the right side, the strap was most likely considerably shorter allowing for a firm grip.

Almond-shaped shields were used in Europe from the end of the 10th to the 13th century. The shield from Szczecin was found in the fill of the wood and earth rampart, which was dendro-dated to 1170-1197. Thus, the dating corresponds to the final period of use of this form of weapon. However, it is impossible to determine how the discussed item found its way to Szczecin. It appears today that it could be brought by Danish armies that besieged the town several times in the second half of the 12th century.